

Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi

Prof. Ömer Lûtfi BARKAN

Selçuk - Bizans hudutlarında teşekkül eden bir uç beyliğinin kısa bir müddet içinde büyüyerek tarihin akışını asırlarca değiştirecek kudrette bir imparatorluk haline girivermesi ve yeni bir din ve kültürün taşıyıcısı olarak, eski Bizans İmparatorluğunun enkazı üzerinde kurulan yeni devlete bir Türk ve İslâm devleti damgasını vurabilmesi hâdisesi tarihçiler arasında henüz izah edilmemiş bir mesele halinde münakaşa edilip durmaktadır. Eski Osmanlı tarihçilerinin mucize nevinden vukubulduğu kabul edilen bu hâdiseyi ilâhî takdirle izah ediş tarzı malûmdur. İlk Osmanlı Padişahlarının dirayet ve şecaatiyle Tanrı adını yüce tutmak için kılıca sarılmış olan her biri esatiri bir şahsiyet haline sokulmuş bulunan bu saltanatın kurucusu ünlü gazilere karşı Allah'ın teveccüh ve yardımını ortada izaha muhtaç bir mesele bırakmaktadır.

Bu işin bu nevi bir anlayış yoliyle tatmin edici bir izah şekline ulaşamayacağını takdir eden bir kısım ecnebi tarihçiler ise, Türkler hakkında tetkik edilmeden kabuledilmiş menfi kanaatleri kafalarına koymuş olmalarından ve meseleyi daha geniş kadrolar içinde vaz ve mütalâa etmek için ellerinde mevcut malzeme kâfi gelmediğinden dolayı içinden çıkılmaz faraziyelerle tarihî hakikatı zorlamaya mecbur kalmışlardır. Onlara göre, fütuhatin çekirdeğini teşkil eden Osman Bey ve silâh arkadaşları göçebelik hayatının icabettirdiği cengâverlik haslatlarına fazlasıyla sahiptiler. Ayrıca islâm dinine yeni sokulmuş olduklarından bir dini yeni kabul etmiş olanlara mahsus bir ihtiras ve taassupla bu dinî yaymak için mücadele ediyorlardı. Bu ihtiraslı gaza ruhu ilk müşkül-leri hallettiği gibi, fethedilen memleket'er halkını bu imanlı gazilerin elinde yeni bir sirayet kabiliyeti kazanan İslâm dininin tesirlerine de maruz bıraktı. Bu yeni din esrarlı bir maya gibi tesir ederek kütlelerin hamuruna yeni bir şekil ve mahiyet verdi ve onları yeni bir Osmanlı milleti vücuda getirecek şekilde yuğurdu. Bu sayede Bizanslı Rumlar sadece

isim ve din değiştirerek tarih sahnesine yeni bir ırk ve millet halinde ve üzerlerine yeni vazifeler almış olarak çıktılar. Ve islâmi bir renk ve cilâ altında eski Bizans'ı ihya ve devam ettirdiler. Henüz göçebe hayatının itiyatlarını muhafaza eden bir avuç Türkün bu büyük tarihi oluş içindeki hakiki rolü, olsa olsa böyle bereketli bir mayanın getiricisi o'maktır. Neticede bir nevi gençlik aşısı vazifesini gören bu mayanın tesiri altında kanında yeni bir hayatın ihtirasları tutuşan Bizans İmparatorluğu eski haşmetlû kudretini hatırladı ve kendi kendisini kurdu. Bu suretle Osmanlı devleti rum vezir ve idareciler tarafından Bizansta görülen teşkilâta göre kurulmuş olduğu gibi, onun kurucusu olmak iddiasında bulunan o bir avuç Türkün yeni devletin hamuru içinde ham malzeme olarak getirdiği hisse de ehemmiyetsizdir. Türkler yalnız yeni bir İmparatorluk kurmak için kendilerine lüzumlu devlet adamlarını değil, İmparatorluk harplerinde kan dökcek askerleri dahi yerli unsurlar arasından tedarik etmişlerdir.

* * *

Görülüyor ki ilmî olmak ve izah etmek iddiasında bulunmalarına rağmen, bu faraziyeler bizi tatmin edici bir ruh ve netotla işlenmiş değillerdir. İlk Osmanlı tarihçilerinin izah tarzları olduğu gibi bunlar da Osmanlılarla bütün Türk-İslâm dünyasının insan kaynakları arasındaki münasebetleri hesaba katmıyor ve 400 çadırlık bir aşireti koskoca bir Bizans medeniyetiyle karşı karşıya bırakıyor. Bu suretle bomboş bir Anadolu da sürülerine otlak bulmak için başıboş dolaşan bir göçebe cemaati günün birinde heybetli Bizans surları önünde gösteren hayalî bir tablo ile başlattıkları tarih sahnesinde, bir müddet sonra Anadolu yaylalarındaki boşluğun, Osmanoğulları idaresinde, önüne geçilmez bir kuvvet halinde kalkınarak memleketleri ve kültürleri teshir ettiğini görünce bir türlü izahı bulunmayan bir oluş karşısında bulduklarını hissediyorlar. Bu suretle islâmî bir renk ve cilâ altında devam ettiği farzedilen bu yeni Bizans İmparatorluğunda, müthiş bir sirayet kuvvetinin haiz salgın halinde Bizanslı rumları islâmlaştırarak yeni bir nizamın hizmetine soktuğu farzedilen ve Türk-İslâm kültürünü ve Türk dilini Tuna boylarına kadar götürmüş olan hamlenin kuvveti hakikaten mucizeli bir hal alıyor ve izahını bulamıyor.

Gerçekten Osmanlı memleketlerinin günün birinde bir Türk aşiretinin getirdiği yeni bir din idealiyle sarsılmaya ve neticede olduğu yerde kendiliğinden kitle halinde islâmlaşmaya başlamasını kabul etmek mümkün değildir. Çünkü hakiki bir izahın her şeyden evvel halk kütle-

lerinin hamuruna yeni bir şekil ve mahiyet verecek olan bu esrarlı mayanın kuvvetini nereden aldığı tâyin etmesi lâzımdır. Kanaatimizce Osmanlı İmparatorluğunun teşekkülü nevinden bir tarihî eseri, ehemmiyeti ne kadar büyük olursa olsun, sadece yeni bir din idealini tarihin muayyen bir anında kitlelere salgın halinde sirayeti veya o din uğrunda mücadele edenlerin şecaat ve kahramanlıklarıyla izah etmek mümkün değildir. Esasen meseleyi izah için Osmanlı İmparatorluğunda vukuu ileri sürülen bir İslâmlaşma ve Türkleşme hâdisesi, öyle sihirli bir değneğin hariçten ve uzaktan tesiri şeklinde ve bir idealin bizatihi haiz olduğu sirayet kudreti veya o ideali taşıyanların azim ve iradesiyle tam bir şekilde izah edilemez. Eğer böyle bir hâdisenin hakikaten büyük mikyasta vukuna şahit oluyorsak, onu ancak daha lîmî ve tatmin edici sebeplerle izah etmeye çalışmalıyız. Bu bakımdan bizim aşağıda izah etmeye çalışacağımız bir anlayış tarzının ehemmiyeti olduğuna kani bulunuyoruz.

Bu anlayış tarzına göre Osmanlı İmparatorluğu kurulurken cereyan eden ve bizim için hakikî mahiyeti henüz karanlık kalan hâdiseler arasında bir aşiretle bütün bir Bizans dünyasının mücadelesini değil, maddi ve manevi kuvvetleriyle iki ayrı âlemin kucak kucağa gelerek karışması nevinden bir kaynaşışın alâmetlerini görmek lâzımgelir. Bu devir böyle büyük bir karışma ve kaynaşma devridir. Bu devirde yalnız imparator ailesi ve rumların dini ve ismi değişmemiş, belki de neticeleri itibariyle çok daha ehemmiyetli hâdiseler olmuş ve meselâ nüfus kütleleri büyük mikyasta yer değiştirmiş memleketlerin ırkı terekübü ve nüfusun yayılış şekli değişmiştir. Türkler yalnız işgal ordusu ve misyoner göndererek fethettikleri memleketi uzaktan bir koloni gibi idare etmemişler, alınlarının teri ve ellerinin emeğiyle bu memleketi şenlendirmişler ve soylarının bereketiyle oraları kendilerine hakikî bir vatan yapmışlardır. Ancak bu suretle anlaşılması lâzım gelen bir fetih ve işgali müteakip uzun müddet iç-içe ve bütün satırlarıyla temas gelen iki ayrı âlem arasındaki münasebetlerin sonunda eğer bu âlemlerden biri diğerine kendi dinini ve dilini kabul ettirmiş ve kurulan İmparatorluğa bir İslâm ve Türk devleti damgası vurulmuşsa, bu neticenin izahını ancak bu suretle temas halinde bulunan iki kütlelerin hacımları ve tevettürleri arasındaki farkta aramalıdır. Gerçekten herhangi bir kültürün taşıyıcısı mevkiinde bulunan bir milletin bahse mevzu kültürün ehemmiyeti ve yayılma sahalariyle mütenasip bir kuvvet ve hayatıyeti haiz bulunması icabeder. Bazı ideallerin tarihin muayyen zamanlardaki muhitlerinde bir seda aksi bırakmaları ve kahramanlarını yaratarak kitleleri peşlerinden sürüklemeleri için de birtakım

şartlar vardır. Her idealin kudret ve kıymeti halletmek mecburiyetinde bulunduğu meselelerin ve tarihî anın büyüklüğüne ve harekete getirdiği kuvvetlerin mahiyet ve ehemmiyetine göre belirir. Şu halde Bizans rum-ları arasında yeni bir din ve lisanı yayabilmek kudretini gösteren Anadolu Türklerinin bu sayede gerçekleşen geniş bir kültür birliğine dayanan bir İmparatorluk kurabilmeleri için müsait bir vaziyette bulunmaları ve hizmetlerinde maddi ve manevi büyük çapta kuvvetleri kullanmış olmaları lâzımgelir.

* * *

Bu kuvvetler nelerdir? Onları bulmak ve iş başında göstermek millî tarihimizin büyüklüklerini daha fazla meydana çıkarmak için yapılması gereken mühim işlerden biri olacaktır. Kuruluş devrine hâkim olan bu nevi kuvvet tezahürlerini dinî içtimai ve iktisadi muhtelif cephelerden tetkik etmek mümkündür. Fakat biz burada bu âmillerden yalnız bir kısmını, bilhassa alâkadar olduğumuz hususi bir zaviyeden tetkik etmek niyetindeyiz. Burada izahını yapmak ve tatbikatını göstermek istediğimiz görüş tarzı kuruluş devrine hâkim olan hâdiseler arasında Osmanlı memleketlerinde nüfusun yayılış şekline ve terekübüne ait olan demoğrafik diyebileceğimiz vaziyetlerdeki hususiyetlere ve bu hususiyetlerde zamanla vukua gelen değişikliklere ehemmiyet veren bir anlayıştan mülhem olmaktadır. Kanaatımızca meseleyi bir de bu bakımdan vaz ve tetkik etmiş olmak birçok hâdiselerin daha iyi anlaşılabilmesi için şart olduğu gibi o meyanda bilhassa Osmanlı İmparatorluğunun yalnız niçin değil, nasıl da kurulmuş olduğunu izah edebilmek için bizi en faydalı görüş vaziyetine sokmak istidadındadır.

Yalnız itiraf edelimki, bu nevi izah tarzları hakikaten tatminkâr olabilmek için hususi mahiyette birtakım delillere, arşiv vesikalarına ihtiyaç gösterirler. Çünkü elde mevcut tarihî kaynaklar bu hususta bize pek büyük yardımda bulunamamaktadırlar. Bahis mevzuu olan devrin Anadolu tarihi için ise, bu nevi vesikalar pek nadir olduğu gibi bu husustaki çalışmaların henüz pek yeni olduğu da hatırdadır. Hakikatte biz burada ancak bir kalem tecrübesi yapıyoruz. Bu sebeple burada evvelâ bir çalışma faraziyesi olarak bu noktadan hareket etmeye bizi sevkeden aklî sebepleri ve metot zaruretlerini kısaca gözden geçirdikten sonra kendi vasıtalarımızla araştırıp toplayabildiğimiz bazı vesikaların bu bakımdan nasıl tefsir edilmesi lâzımgeldiğini izah etmeye çalışacağız. Bu nevi vesikalara mânalandırma ve muayyen hâdiselerin izahı hususunda kullanma işinde girişeceğimiz tecrübeler kuruluş devrine ait daha

büyük adette hâdiseleri daha iyi canlandırıp mânalandırmaya hizmet ederler veya hiç olmazsa bazı hâdiseler üzerine daha büyük bir ehemmiyetle dikkat nazarını çekmeye muvaffak olurlarsa, ufak bir iş yapmış olduğumuza kani olacağız. Yoksa okuyucularımız da pekâlâ takdir ederler ki tarihî tetkiklerle bilhassa bizim burada mevzuumuzu teşkil eden devirler ve problemler bahis mevzuu olduğu zaman son ve katî izah şekilleri teklif etmek imkânı yoktur. Bu sahada ilim ancak mevzii muvaffakiyetler şeklinde ilerleyebilir. Ancak her gün bir başka cepheden olmak üzere hakikate biraz daha yaklaşılabılır. Bizim burada yapmayı düşündüğümüz iş kuruluş devri hâdiselerinin daha iyi kavranmasını temin edeceğini zannettiğimiz hususi bir görüş tarzının tatbikatını tecrübe etmektedir. Hiç fena netice vermediğini gördüğümüz böyle bir çalışma faraziyesinin boş bıraktığı yahut mübalâğa ettiği cihetler varsa, tarihî realitenin hakikî çehresinin daha iyi meydana çıkmasına çalışmak mizaç itibariyle diğer görüş tarzlarına mütemayil bulunan tarihçilerimize aittir. Bununla beraber şunu da kaydetmek lâzımgelir ki, muhakkak yeni bir şey yapmak lâzımsa şimdiye kadar tecrübe edilmiş yolların biraz haricine çıkmak lâzım gelmektedir. Bu sebeple okuyucularımızın kuruluş devrinin toprak ve nüfus meselelerini aydınlatmak gibi, pek hususi maksatla giriştiğimiz tetkiklerin metot ve meseleleri hakkında burada vermeye çalışacağımız izahatı, tarihî realitenin şimdiye kadar yapılması âdet olmayan bir cepheden tenviri bakımından bir kalem tecrübesi olarak telâkki edeceklerini ümidetmeye hakkımız vardır.

Bundan başka şu noktayı da kaydetmiş olmak lüzumuna kani bulunuyoruz: Kahraman'lar, gaziler ve muharebe meydanında kazanılmış olan şan ve şerefle dolu olan bu kuruluş devrine hâkim olan hamlenin idealizm cephesi ne kadar büyük olursa olsun, bu idealizmi kökleri havada ve mekândan münezzeh bir kuvvet olarak tasavvur etmekte birçoklarımızın zannettiğimiz kadar büyük bir fayda yoktur. Bizim tecrübe edeceğimiz izah tarzı, fikir ve mefkûre nevinden kuvvetlerin Türk tarihindeki mevkiini inkâr ve ihmal etmek şöyle dursun, bahse mevzu idealizmin taşıyıcısı olan hamlenin hakikatlerini meydana koymayı kendisine hedef tutmaktadır. Ve Türk münevverinin tarih ve cihan görüşü için bu göz ve kalble yapılan araştırmalardan bir zarar gelmesi de tasavvur edilemez. Şu halde, hiçbir tereddüde lüzum görmeden, Osmanlı tarihini de, diğer bütün medeni milletler tarihi gibi, bir hanedanın veyahut sadece kahramanın dasitanını yapmak isteyen, onu bir muharebeler ve muaheleler tarihi gibi anlayan tarihçilerin kaydettikleri şekilde münferit ve müstakil bir seri vakalar halinde tasvir ve izah etmekten artık vazgeçerek,

orada her hâdiseyi isimsiz halk yığınlarını günlük hayatlarının hakikatleri içinde kendilerini hazırlayan bir sürü sosyal, ekonomik ve dinî şartlarla işlenmiş bir halde göstermeye çalışmak, siyasi şahsiyetler ve vakalar arasından onları hazırlayan hakikî sebepleri aramak lâzımgeldiğini kabul etmek lâzımdır. Bu noktadan hareketle eğer biz, tarih kitaplarında ve evliya menakibinde esatiri bir şekilde tasvir edilen bazı kahramanların fethedilen memleketlerin imar ve iskânı için de büyük rolleri olan muhacir kolonlar olduklarını ve her birinin elinde hudut boylarındaki fütuhat neticesinde edinilmiş bir tarla veya bahçesi olduğunu ve içlerinden bazılarının kendi eliyle inşa ettiği bir su değirmeni sayesinde civar köyler halkından aldığı değirmen haklariyle zenginleştiğini, nüfuz ve şöhretinin arttırdığını ve bu haliyle bu memleketlerde yeni bir kültürün yayılmasında âmil olduğunu gösterirsek, o kahramanları öldürmüş değil, onlara et ve can vermiş olduğumuza ve tarihî hakikati daha yakından göstermeye çalıştığımıza kani bulunuyoruz. Tarih tetkikleri ise, bizim fikrimizce, büyük kıymet ve ehemmiyetlerini, gün geçtikçe daha fazla ancak böyle bir realite hissinden almaktadır. Şu halde, bize Osmanlı İmparatorluğunun yalnız niçin değil, fakat nasıl da kurulduğunu gösterecek olan nüfus ve toprak meseleleri hangileridir, onları göstermeye çalışalım ve evvelâ bize bu âmilleri ehemmiyetle nazarı itibara almaya sevkedenden aklî sebepleri, malûm vakalardan yapılan istidlâlleri ve bu hususta daha evvel yapılmış izah tecrübelerini gözden geçirelim.

Bir milletin büyük bir İmparatorluk kurmak hattâ sadece varlığını muhafaza etmek kudret ve iradesi ve bilhassa uzun asırlar boyunca milletlerin ve medeniyetlerin istikbali meselesi bahis mevzuu olduğu zaman o memleket ve medeniyetlere has nüfus imkân ve şartlarının büyük bir ehemmiyet kazanacağı aşikârdır. Nüfus meselesi, hayatiyetiyle alâkadar olduğu ırk ve medeniyetlerin mukadderatına hâkimdir. Ve bu itibarla tarihin belli başlı yapıcılarından biridir. Zamanımız milletlerinin bugün cihan içinde işgal ettikleri mevki, bu milletlerin haiz oldukları soy hayatiyet ve nüfus imkânlarıyla mütenasip oldukları gibi; vaktiyle Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda da Türk soyunun bereket ve hayatiyeti büyük bir rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğunu kuran Türklerin yeni bir din ve lisanın yayılmasında âmil olarak bu memleketlerde yeni bir kültür vahdetinin yapıcısı, yaratıcısı ve taşıyıcısı olmak medeniyet sahasında yeni terakkiler ve terkipler vücuda getirebilmek ve hattâ sadece yeni bir din namına fütuhat yapmak azim ve iradesini kendilerinde bulmak için nüfus imkân ve şartları bakımından umumiyetle zannedildiğinden daha müsait bir vaziyette bulunmaları lâzımgelir. Bu

sebeple tarihî hakikatleri izah edebilmek için 400 çadırılık bir âşiret efsanesinden çok uzaklara giderek bir kısım Anadolu memleketlerini doldurup taşan bir muhacir akını faraziyesine yaklaşmamız lâzımgelir.

Esasen bu ana soyun bereket ve hayatiyetini münakaşa etmek imkânı yoktur. Vaktiyle cihanı istilâ ve iskân için Orta Asyadan hareket eden akınların kudretini kabul etmeden cihan tarihini anlamak kabil olmadığı gibi; Osmanlı İmparatorluğunun süratle ve önüne geçilmez tabii bir hâdise gibi genişlemesi mucizesini anlamak için de o devirlerde Anadolu'da nüfus kesafet ve dinamizminin derecesini, nüfusun memleket içinde dağılışı tarzını yani demoğrafik diyebileceğimiz şart ve imkânlar, hesaba katmak zaruridir. Bugün bizim için bu hususta sarih rakamlar zikretmek imkânı yok isede; bütün delillerin Anadolu nüfusunun bu devirlerde bilhassa Moğol istilâsını müteakip ve bu istilânın önü sıra buralara gelmiş olan göçebe unsurlarla tevettürü artan ve adetâ işba haline geçmiş olan bir halde bulunduğunu gösterecek vaziyette olduğunu söyleyebiliriz. Malûm tarihî vakaları daha geniş miyasta izah etmek istidadında olan bu faraziye aksi ispat edilmediği müddetçe, bir hakikat olaark kabul edilebilir.

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesine ait orijinal fikirlerini aşağıda izah edeceğimiz Prof. Fuat Köprülü'nün bu tezi orta zaman Anadolusunun din ve edebiyat tarihine ait tetkiklerinin kendisine verdiği bir salâhiyetle müdafaa etmiş olması da bu husustaki çalışmalarımızda bizi tenvir ve teşvik etmiş bulunmaktadır [1].

[1] Son zamanlarda Osmanlı İmparatorluğunun menşeleri meselesine dair neşrettiği etüdlarinde (*Les origines de l'Empire Ottoman, Paris 1935. p. 38 - 41, 58 - 59 118 - 120.*) Prof. Fuat Köprülü bu asırlarda Anadoludaki nüfus vaziyeti ve bu âmili hesaba katacak bir izah teşebbüsünün ehemmiyeti üzerinde bilhassa durmuştur. Kendilerine göre, daha Selçukîler zamanındaki Anadolu fütuhâtı da askerî bir istilâ olan bir zivade devamlı ve sistemli bir iskân ve kolonizasyon hareketi olmuştur. XII inci ve XIII cü asırlarda yapılan büyük çapta iskân işlerine ait tarihî kaynaklarda vazih kayıtlar olduğu gibi, toponimie tetkikleriyle, Selçukîlerin iskân siyasetlerinin bazı esaslarını tesbit etmekte mümkündür. Moğolların önü sıra gelen göçebe türkmenlerle Anadolunun nüfusu oldukça büyük bir kesafet peyda etmiştir. Moğol istilâsiyle Selçukîler tabiiyet altına alındık an sonra da Anadolu ile bu İmparatorluğun diğer kısımları arasında teessüs eden münasebetler diğer birçok göçlere sebep olmuş ve bunlar arasında bilhassa kadınları, çocukları ve davalarıyla gelen Moğol işgal ve telif orduları ve Moğol Valilerin maiyyet askerleri Anadoluyu doldurmuştur. Bu vaziyet karşısında garbe doğru akın o kadar tabii ve zaruri bir hâdise idiki, Fuad Köprülü'ye göre, eğer Anadolu'da hasıl olan bu kesafet fütuhât sayesinde garp ülkelerine boşaltılmamış olsaydı içtimaî vücutta derin bir huzursuzluk doğurarak dahilî karışıklıklar ve mevcut sosyal nizamın tahrip edilmesine sebep olabilirdi. Nitekim Babaî isyanı da Selçuk devletini İmparatorluğun sosyal kadrolar içinde sıkışan göçebeler fena halde sarsmış ne büyük bir kuvvet teşkil ettiklerini ve ne geniş bir teşkilât içinde birbirlerine bağlı bulduklarını isbat etmişlerdir.

Üstadın bu husustaki fikirlerine dayanarak da, bu asırlarda Anadoluda husule gelen büyük çapta dinî ve mistik cereyanları ve isyanların zuhurunu büyük bir devletin sosyal ve hukukî teşkilâtı içine sıkışmış kesif göçebe unsurların şehirli ve toprağa yerleşmiş çifçi unsurlar üzerindeki tazyikine ve hayat tarzları arasındaki zıddiyete atfetmek ve bu kesafet ve gerginliğin fütuhât sayesinde garbe doğru boşaltılmasını bir zaruret telâkki etmek münasip olur.

Esasen, birtaraftan Suriye ve Mısır, diğer taraftan Rusya arasındaki büyük ticaret ve muhaceret yolları arasındaki daha evvel teşekkül etmiş bulunan diğer Türk devletlerinin rolü de, emme ile basma bir tulumba gibi, orta Asya insan kaynaklarından kabarak taşan ve bir müddet İran yaylarında toplanan nüfus kütlelerini cezp ve daha garpteki hudutlara sevketmekten ibaret değil miydi? Bu suretle temasa gelen iki âlem, Türk ve Bizans dünyaları, çok defa kesafetleri muhtelif iki mayi arasında husulü zarurî olan bir hulûl hâdisesine benzer bir harekete sahne olmaktadır. Bu bakımdan dikkate şayandır ki, Karadeniz üstünden taşan diğer Türk akınlarının Balkanları boylayan dalgaları, bazı Oğuz soylarıyla Peçeneklerden bir kısmını, oradan Bizans İmparatorluğunun Asya hudutlarını takviye için, Bizans İmparatorları tarafından Anadoluya geçirilmişti. Aynı şekilde Bizans hudutlarının Anadolu tarafından zorlanmadığı zamanlarda, nüfus kesafeti fazla olan Anadoludan karşı tarafa toprak ve mera bulmak için geçen ve Bizans hizmetine giren Türklerle, çok daha evvelki akınlardan arda kalan Türk soyları da pek az değildi. Vaktinde takdir ve tetkik edilmediği halde, yine büyük bir delil olarak ortada duran «Hıristiyan Türkler meselesi» bu hususta çok mânalı bir misal teşkil etmektedir.

Hakikaten Osmanlıların tarih sahnesine çıkmalarından çok zaman evvel, Rum memleketlerinin birçok defalar muhtelif Türk soyları tarafından iskân ve kolonize edilmiş olduğu tarihte malûm bir hakikattir. Nettekim yine Osmanlıların Balkanları işgali sıralarında bu suretle eski Türk soylarından olupta henüz Bulgarlar Sırplar ve Yunanlar tarafından temsil edilememiş ve hâlâ öz bir Türkçe ile konuşan Türklerinin sayısının mühim bir yekûn tutması lâzımgeldiği gibi; tarihî, etnolojik, lengistik delillerle Türklükleri inkâr kabul etmez bir hakikat halinde ortada duran bu Hıristiyan Türklerden asırlarca ana yurttan ayrı ve ecnebi tesirleri altında kitlece temsillerden arda kalmış olmak Türklüklerini muhafaza etmiş bulunan Gagavuzların, bugün yalnız Romanyadaki sayısının 300.000 kadar tahmin edilişi Balkanların Türklükle olan münasebetinin

eskiliği ve ehemmiyeti bakımından çok mânalı bir vaka olsa gerektir. Gagavuzların Türk soyundan oldukları ve en eski zamanlardan beri konuştukları ana dillerinin hâlis Türkçe bulunduğu birçok Rus, Çek, Polonyalı, Bulgar ve bizzat Gagavuz âlimler tarafından kabul ve tasdik edilmiştir.

Bizans devrinde Hıristiyanlaşmış olduğu için Osmanlılık ideolojisinin yabancı bir gözle gördüğü bu Hıristiyan Türklerin adedi, bir kısmı «Karamanlı Rumlar» namı altında Anadolu da pek çoktu. Yunanistan'a kaçan veya gönderilen Rumlar arasında, uzun müddet Rum kilisesinin milliyetçi ve temsil edici müessir çalışmaları altında kalmış olmalarına rağmen, öz Türkçe ana lisanlarını, millî ananelerini, soyadlarını muhafaza etmiş bulunanlar ve hattâ Türk soyundan gelmiş olduklarına dair şuur ve iddiaları olanlar da pek çoktu. Tarihî vesikalarda pek çok misallerine tesadüf ettiğimiz hâlis Türk isimli Hıristiyanları da daha evvel Anadolu'ya geldikleri zaman Hıristiyanlığı kabul etmiş Türkler olarak kabul edebiliriz.

Osmanlı İmparatorluğunun teşekkülü meselesinden bahsederken, tarihte daima bu istikamette taşan ve yayılan Türk soyundan nüfus kütlelerinin ötedenberi mevcut olduğunu hatırlatan ve dolayısıyla İmparatorluğun teşekkülü hâdisesinin tarihî zaruretlerin gösterdiği istikamette vücuda gelmiş olduğunu gösteren bu nevi deliller daha pek çoktur. Bütün bu deliller bize göstermektedir ki, esasen büyük muhaceret ve ticaret yolları üzerinde bulunan Anadolu'da Türk nüfusunun büyük bir kesafet peyda ederek garbe doğru taşması ve Osmanlılardan evvel birçok defalar tekerrür eden bu hâdisenin tarihi yapan kuvvetlerin inkişafı ve tekevünü istikametinde bulunması, Osmanlı İmparatorluğunun kuvvetini yapan sebeplerden biri olmuştur. Esasen Osmanlıların İmparatorluk kurmak teşebbüsü, büyük Türk tarihinin bir devamı, büyük Türk akınlarının hazırladığı geniş iskân ve kolonizasyon hareketlerinin son tahakkuklarından birisi gibi nazarı itibara alınmadıkça anlaşılmaz. Bu sebeple daha evvel yine bu gibi zaruretlerle teşekkül etmiş bulunan büyük Türk devletleri ve Türk akınları gibi Osmanlı İmparatorluğu da sadece bir askerî fütihat ve geçici bir istilâ İmparatorluğu da büyük çapta bir iskân ve kolonizasyon hareketi gibi tetkik edilmeştir. Aksi takdirde kendisine karşı cephe almış ve tahribi için elbirliği etmiş siyasi, ekonomik ve dinî kuvvetler karşısında bu kadar uzun zaman hayatini muhafaza edebilmiş bir devletin kudretini sadece birbirini tamamlayan tesadüfler veya bir klânın fütihat hırs ve iradesiyle izah etmek mümkün değildir. Esasen Avrupanın buhar beygir kuvveti ve makineleri sayesinde elde ettiği te-

fevvük cihan mikyasında tahakkuk ettirdiği son kolonizasyon hareketi ve hattâ silâhlarının taikiyeti nasıl medeniyet ve kültür seviyesi ve nüfus bereketiyle, teşkîât, nizam ve teknik taikiyetin bir itadesi ise, canlı at kuvvetiye kurulan Türk İmparatorlukları da bu bakımdan bir seviye, kudret ve hayatîyet taikiyetinin bir zareri gibi telâkki edilmelidir. Yoksa, bu gibi tekaüf ve terevvukları olmayan bir milletin Türklerin Anadolu'ya yapmaya muvaffak oldukları şekilde kendi dinini, dinini ve nizamını milyonlarca halka zorla kabul ettirmesi imkânı yoktu. Bu istilâları mümkün ve hattâ zarurî kılan kuvvetler, geçici harb tali ve tesadüflerinde bizzat yaratmış olan âmilier ve zaruretlerai.

Türklerin Osmanlı İmparatorluğunu kurmak için kendilerine lâzım gelen kuvvetleri nereden bulduklarını göstermek itibariyle Fuat Köprülü'nün o asırlarda Türk Anadolu'daki dinî ve sosyal hareketlere ait verdiği malûmat da ayrıca hatırdâ tutulmaya lâyıktır. O zamanlar Anadolu'daki uç beylikleri, medenî bir hayatın kaynağı olan Türk ve islâm dünyasının her tarafından gelmiş, her sınıftan ve meslekten adamlarla doludur. İran, Mısır, ve Kırım medreselerinden çıkan hocalar, orta ve şarki Anadolu'dan gelmiş Selçuki ve ilhânî bürokrasisine mensup şahsiyetler Muhtelif tarikatlerin mümessilleri islâm şövalye ve misyonerleri diyebileceğimiz dervişler vardı. Bunlar arasında bilhassa Aşık Paşa zâle tarihinde Gaziyânı Rum diğer tarihlerde Alpler (kahraman, muharip mânâsına) namı altında zikredilen ve daha islâmiyetten evvel Türk dünyasında mevcut olan Türk şövalyeleri vardı. Fuat Köprülü'nün Alpler devri dediği bu devirde islâmiyetten evvelki Türk Alpleri islâmiyetin cihad ve gazâ mefhumları Türkler arasında yerleştikten sonra iptida Alp-gazi yani müslüman Türk kahramanı mahiyetini almışlar tasavvuf cereyanı ve muhtelif tasavvuf tarikatları ahlak aarsında yerleşince de Alp-Erenler yani savaşçı dervişler şekline girmişlerdi. Bunları bilhassa Hıristiyan ülkeleriyle bitişik hudut memleketlerinde yani uçlarda görüyoruz. Hakikatte Osman Gazinin arkadaşlarından bir çoğunun unvanlarının Alp yahut gazi oluşu bu bakımdan hatırdâ tutulmaya lâyıktır. Yine aynı kitapta ismi geçen Ahıyyânı Rum yani Anadolu Ahileriyle Horasan erenleri de denilen Abdalanı Rum yani aptal ve baba ismini taşıyan bilhassa Türkmen kabileleri arasında telkinatta bulunan dervişler bulunmaktaydı. Aşık Paşa zâde tarihinin Bağiyânı Rum yani Anadolu kadınları dediği ve haklarında tafsilâta malik olmadığımız teşkilât veya tarikattan sarfınazarla sının her tarafında şubeleri olan tarikatler olduğunu görürüz. sının her tarafından şubeleri olan tarikatler olduğunu görürüz.

Burada yalnız bazı büyük şehirlerde ve burjuvalar muhitinde değil, fakat bilhassa köylerde de şubeleri olan ahi teşkilâtının Anadolu'daki

faaliyetinin Osmanlı İmparatorluğunun kurulmasında büyük bir rol oynamış bulunduğunu kaydetmek icabeder. Prof. Fuat Köprülü'ye göre, Osman'ın kayın pederi Şeyh Edebali ile silâh arkadaşlarından bir çoğunun hattâ Orhan'ın kardeşi Alâaddin'in bu tarikata mensup bulunuşu ilk piyade askerî üniformasının ahi üniforması oluşu ve Yeniçeriler için ahi başlığının kabul edilmiş olması bu bakımdan mânalıdır. Mistik tarikat ve teşkilâtın ne büyük bir kuvvet temsil ettiğini aralarına aldığı halk kütlelerini muayyen sosyal nizamlar için nasıl harekete getirerek zamanlarının vekayinde oynamış oldukları büyük rolleri tarih esasen kaydetmektedir: Selçuk devletinin en kuvvetli bir zamanında Babaîlerin Anadolu'daki bütün Türkmen âşiretlerini birden harekete getirmek suretiyle bu devleti fena halde sarsmış oldukları malûm bir hakikattir. Fütuhâtı başarmak için Osmanlı ordularına yalnız teşkilâtlı ve imanlı muharip temin etmekle kalmayıp bu misyoner dervişlerin dinî ve sosyal fikirler propagandası ile de halk arasında çok faal bir maya gibi faaliyete geçerek o memleketlerin sosyal bünyesinde ve siyasi kuruluşunda büyük yenilikler yapmak için müsait kaynaşmayı yaratmakta temsil ve fütuhât işlerini kolaylaştırmakta âmil oldukları da muhakkaktır. Orta zaman Hıristiyan hukukatına karşı yeni bir sosyal nizam ve adalet telâkkisi taşıyan ve esrarlı bir din propagandası şekline bürünen bu misyoner Türk dervişlerinin telkinatı ordularla birlikte ve hattâ ordulardan evvel fütuhata çıkmış ve karşı tarafı biraz da manen fethetmiş bulunmaktadır. Demek oluyor ki, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu işinde çalışan kuvvetler böyle tevettürü yüksek derin ve uzak enerji kaynaklarından gelmekte ve iki ayrı âlemin bütün kuvvetleriyle bir kaynaşması şeklinde tarihi işlemektedir.

Fuat Köprülü'nün bu fikirlerini teyit edecek mahiyette bazı tarih malûmatımızı burada hatırlatmayı münasip görmekteyiz. Fikrimizce Osman Gazi'nin silâh arkadaşlarının kimler olduğunu araştırmanın ve kimlerle konuşmuş, kimlerin yardımından istifade etmiş olduğunu bilmenin bu hususta büyük bir ehemmiyeti olabilir. Biz burada bu mesele ile hususi bir noktâ nazardan, kuruluş devirlerinin toprak ve nüfus meselelerini tenvir maksadiyle meşgul bulunduğumuzdan, tarihî kaynakların verdiği malûmattan istifade ederek bazı meseleler hakkında okuyucularımızın dikkat nazarlarını çekmek niyetindeyiz. Bu hususta ilk hatıra gelen mesele ilk Osmanlı Padişahının akrabalık münasebetleri tesis etmiş bulunduğu Şeyh Edebali'nin hakikî hüviyet ve şahsiyeti meselesidir. Neşri'nin Şeyh Edebali'nin oğlu Mehmet Paşadan naklettiklerine ve bu Şeyh ile müritlerinin Osmanlı İmparatorluğunda işgal ettikleri mevkie bakılırsa, Şeyhin Ahi teşkilâtı şeflerinden biri olduğu ve kızıyla izdivaçla

neticelenen münasebetlerin hakikî bir siyasi anlaşmadan ibaret olduğuna hükmetmek mümkündür: Bursa fethinde Orhan'a yoldaşlık eden Ahi Hüseyin bu Şeyh Edebali'nin kardeşi Ahi Şemseddin'in oğludur. Bu Şeyh muhtelif tarihçiler tarafından davarı nimeti çok dünyalığı bol misafirhanesi daima dolup boşalan bir nüfuzlu kimsedir. «Dünyası binihayedir ama derviş siretin tutardı» Osman Gazi kendisine sık sık misafir gitmektedir. Osman'ın gördüğü rivayet edilen rüya bahsinde bu rüyayı tefsir ve Osman'a bir saltanat vadedilmiş bulunduğunu Şeyh ve müritlerine Osman'ın köy ve şehir vermeyi vadetmesi ve teminat olarak atasının kılıcını zümreye terketmiş bulunması hikâyeleri de hiç olmazsa, Ahi teşkilâtıyla Osman Gazi'nin münasebetlerinin hakikî mahiyetini ilk Osmanlı tarihçilerinin nasıl anlamış ve izah etmeye kalkışmış olduklarını aksettirmek itibarıyla dikkate şayandır. Bu suretle kayın pederi Şeyh Edebali ve müritlerine Osman Gazi'nin daha Padişah etmeden vadettiği şeyler ve ellerine verdiği nişanlardan başka Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesinin iyi anlaşılması hususunda ehemmiyetli olduğu için diğer dervişlerle olan münasebetlerine ve onlar arasında Anadolu'da son zamanların vekayiinde büyük rolleri olan Babaî tarikatı mümessillerinden birine Bursada türbesi olan Keyikli babaya verilen araziden bahsetmek mümkündür.

Yukarda bahsettiğimiz gibi Osman Oğulları ile beraber birçok şeyhler gelip Anadolu'nun garp taraflarında yerleşmişlerdi. Bu yeni gelen derviş muhacirlerin bir kısmı Gazi'lerle birlikte, memleket açmak ve fütuhat yapmakla meşgul buldukları gibi; bir kısmı da o civarda köyler veya tamamen boş ve tenha yerlere yerleşmişler ve oralarda müritleriyle beraber ziraatle ve hayvan yetiştirmekle meşgul olmuşlardı. Bu şayayı dikkat dinî cemaat (communauté) lere hemen her tarafta tesadüfviyeler büyük kültür, imar ve din merkezleri halinde idi. Ve bu zaviyelerin ordulardan daha evvel hudut boylarında gelip yerleşmiş olması onların harekâtını da kolaylaştıran sebeplerden biri oluyordu.

NEŞRÎ VE AŞIK PAŞA TARİHLERİNDE:

Göynük ve Taraklı'ya hazırlanan bir akından bahsedilirken «Osman Gazi Kösemihal'in bu vecih tedbirini sevap bilip bu zatı cem'edip gelip beştaş zaviyesine konup şeyhine Sakarı suyunun geçidin sordular, şeyh ayıttı.....» Sf. 26, 12.

Evliya Çelebi'nin kaydettiği gibi (cilt II, Sf. 9) Bursa'nın fethini müteakip Belh, Buhara ve Horasan taraflarından nice erenlerin gelip tavattun etmiş olması da manidardı. Esasen Bursa'da türbesi olanlardan

Şeyh Aptal Murat «Horasan erenlerinden olup Bursa fethinde bulunmuştur» Şeyh Aptal Musa Yesevî fukarasındandır. Ve Hacı Bektaş ile kuma gelmiştir. Emir Sultan Hüseyinî neseptir. Buhara'ca doğmuş büyümüştür. Şeyh Geyikli Baba Sultan da fukarai yeseviyedendir (St. 46). Konya'da diğer bazı âşiretler arasında «Geyikli Baba dervişleri de bulunmasına nazaran bu taraflardan gelmiş bir Türkmen kabilesine mensup olması lâzımgelen bu sonuncunun Bursa'nın fethini müteakıp Orhan Gazi ile münasebetlerine ait kayıtlar da dikkate şayandır. Bu kayıtlardan anladığımıza göre, bu sıralarda Inegöl civarında ve Keşişdağı yanında gelip yerleşen dervişler bir nice dir. Ve bu dervişler tercihan kırlara ve köyler civarına yerleşmişlerdir. Bunlar Baba İlyas müritlerinden ve Seyyid Ebuelvan tarikatındandırlar. Az çok kendi âlemlerinde kendi kuvvetlerinden emin, çekingen bir halde yaşamakta ve zamanın padişahının hareketini uzaktan takibetmektedirler. Geyikli Baba'nın kendisiyle o kadar görüşmek isteyen Orhan'a karşı istighnası ve günün birinde Bursa'ya çıkageldiği zama hediye olarak bir kavak ağacı getirip dikmesi mânidar dır. Kendisini mekânında ziyaret eden Padişahın verdiği kıymetli eşyayı reddile dervişin «şol karşıda duran tepecikten beri yerceğiz dervişlerin havlusu olsun» şeklinde arazi temlik edilmesi teklif etmesi ve Padişahın gerek kendi nefesine ve gerek nesline bu dervişlerin makbul dualarını temin etmiş olmak hususunda gösterdiği alâka ayrıca kayda değer.

Bu nevi kayıtlar bize, Osman Oğullarının bir devlet kurmak teşebbüslerinde ilk günden itibaren esrarlı gözüken bazı şahsiyetlerin ve onlar vasıtasıyla birtakım dinî ve siyasi teşekküllerin yardımından istifade etmiş olduklarını ve bu yardımlar daima kendilerine birtakım arazinin mülkiyet haklarının veya sadece toprağın temin ettiği menafiin terki şeklinde mükâfatlandırılmış olduklarını görmeye hazırlamaktadırlar. Bundan sonra isimlerini ve zaviyelerinin yerini pek çok misalleriyle zikredeceğimiz dervişlerden mühim bir kısmı ile olan münasebetlerini de bu şekilde anlamamız lâzımgelir.

Bu neviden dinî teşkilât bütün delâile göre diğer Anadolu beyliklerinin teşekkülünde de büyük bir rol oynamıştır. Bütün bu devletlerin Osmanlılar gibi muhtelif tarihlerde Anadolu'ya gelen veya nakledilen Türkmen boylarının Bizans ve Kilikya hudutlarına yerleştirilmesi neticesi meydana geldiği düşünülecek olursa; Türkmen kabileleri arasında yayılmış bulunan dinî tarikatların ve bu tarikatları temsil eden şeyhlerin nüfuzu kendiliğinden meydana çıkar. Selçuk devletinin sarsılmasında bu Türkmen kabilelerine istinad eden Babaîlerin isyan ve propogandalarının tesiri olduğu gibi aynı Babaî şeflerinin Ertuğrul ve Osman Gazi zamanında

faaliyetlerde buldukları ve Karaman Oğullarının bir devlet kurmasında da büyük rolleri olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş devirlerinde dinî tarikat ve teşkilâtın oynamış olduğu rollere mümasil tesirleri son zamanların tarihî vakalarında da müşahede etmek mümkündür. Hasluk, Türkçeye Ragip Hulusi Özden tarafından Bektaşilik tetkikleri namı altında tercüme edilen etütlerinde bu hususta dikkate değer misaller vermektedir. (Sf. 132).

Ahilikle Babailiğin ve burada muhtelif mümessillerinin isimlerini zikrettiğimiz muhtelif tarikatların yekdiğerleriyle olan münasebetlerini lâ-yikiyle tâyin edememekle beraber, bu tarikatlar mümessillerinin daha ziyade Türkmen kabileleri arasında telkinatta bulunduğunu Türkmenler ve onları temsil eden bu dervişler gibi bu tarikatların da Orta Asyadan gelmiş olduğunu söyleyebiliriz. Diğer tarikatlar gibi Ahiliğin de yalnız şehirlerdeki Burjuva sınıflarına hâs bir teşkilât, meselkî zümrelere ait teşekküller olmayıp birçok Ahi rüesasının köylerde yerleşmiş olması da nazarı dikkati celbetmektedir. Ve biz burada henüz lâyikiyle tenvir edilmiş olan bu meselelerin üzerinden atlayarak gerek Ahileri ve gerek diğer tarikat mümessillerini köylerdeki faaliyetleriyle bilhassa köylerde tesis ettikleri zaviyelerle memleketin imari, iskânı ve dinî propaganda işlerini yaptıklarını yardım bakımından ve tamamiyle hususî bir zaviyeden tetkik edeceğiz. Anadoluda dinlerin tarihi, şehirlerin ve şehre ait teşekküllerin tarihi bizim mevzuumuzdan hariçtir. Bununla beraber bu hususta daha fazla malûmata sahibolmak bizim işimizi de çok kolaylaştırabilirdi.